

پول

(یک کتاب درسی پول و بانکداری)

www.ketab.ir

تألیف: تیمور رحمانی

دانشیار دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران

سر شناسه	رحمانی، تیمور - ۱۳۴۴.
عنوان و پدیدآور	پول (یک کتاب درسی پول و بانکداری) / تألیف: تیمور رحمانی
مشخصات نشر	تهران، نور علم.
مشخصات ظاهری	۳۰۹ ص. نمودار، جدول.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۱۶۹-۴۳۴-۹
موضوع	اقتصاد پول
موضوع	سیاست پولی
موضوع	تقاضای پول
موضوع	بانکداری
رده بندی کنگره	HG ۲۲۶/۵
رده بندی دیویی	۳۳۲/۴

نشر نور علم: تهران - انقلاب - خ ۱۲ فروردین - پلاک ۲۹۰ - تلفن: ۶۶۴۰۵۸۸۰ و ۶۶۹۵۷۰۲۱
 فروشگاه: خ ۱۲ فروردین - پلاک ۲۹۰ - کتاب چرتکه و نور علم - ۰۹۱۲۲۰۷۹۸۴۹ - ۶۶۱۷۴۹۱۰
 بخش: قلم سینا - انقلاب - ۱۲ فروردین - ساختمان ۲۸۶ واحد ۴ تلفن ۶۶۹۵۷۰۲۱ و ۶۶۹۵۷۱۲۰

عنوان کتاب: پول (یک کتاب درسی پول و بانکداری)

تألیف: دکتر تیمور رحمانی

ناشر: نور علم

شمارگان: ۵۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۶۹-۴۳۴-۹

نوبت چاپ: اول ۱۴۰۰

چاپ و صحافی: سورنا

قیمت: ۷۵۰۰۰ تومان

در صورت عدم دسترسی به کتابهای این انتشارات، از طریق تماس با
 ۰۹۱۲۳۳۳۴۲۲۹ کتابها با پست به تمام نقاط ایران ارسال می شود.

پول

نویسنده

تیمور رحمانی

(هیأت علمی دانشگاه تهران)

عنوان مطالب

فصل اول - ساختار بخش مالی اقتصاد ۱۵

- ۱- مقدمه ۱۵
- ۲- بخش مالی و تأمین مالی در اقتصاد ۱۶
- ۳- انواع تأمین مالی و تقسیم‌بندی بخش مالی ۱۶
- ۴- بازار مالی و ابزارهای مالی ۱۸
- ۴-۱- انواع دسته‌بندی‌های ابزار مالی ۱۹
- ۴-۲- انواع ابزارهای مالی بازار مالی ۲۱
- ۴-۳- انواع مشتقه‌های مالی ۲۲
- ۵- واسطه‌های مالی ۲۶
- ۵-۱- اطلاعات نامتقارن و تأمین مالی غیرمستقیم ۲۶
- ۵-۱-۱- کژگزینی یا انتخاب نامساعد ۲۷
- ۵-۱-۲- کژمنشی یا مخاطرات اخلاقی ۲۹
- ۵-۱-۳- مشکل وکیل - موکل یا مشکل نمایندگی ۳۰
- ۵-۲- واسطه‌گری مالی و انواع واسطه‌های مالی ۳۱
- ۵-۲-۱- واسطه‌های سپرده‌گذاری ۳۱
- ۵-۲-۲- مؤسسات پس‌انداز قراردادی ۳۲
- ۵-۲-۳- واسطه‌های تأمین مالی ۳۵
- ۶- خلاصه فصل ۳۶

فصل دوم: تاریخچه پیدایش و تکامل پول ۳۹

- ۱- مقدمه ۳۹
- ۲- مبادلات پایاپای یا تهاتری و دشواری‌های آن ۴۰
- ۳- پول و وظایف آن ۴۲
- ۳-۱- پول به عنوان واسطه یا وسیله مبادله ۴۳
- ۳-۲- پول به عنوان واحد شمارش یا معیار ارزش ۴۶
- ۳-۳- پول به عنوان ذخیره ارزش یا ثروت ۵۳
- ۴- انواع پول و مراحل تکاملی پول ۵۶
- ۴-۱- پول کالایی یا دارای ارزش ذاتی ۵۶

- ۲-۴- پول کاغذی یا اسکناس ۵۹
- ۳-۴- پول بانکی یا دفتری یا سپرده دیداری و تکامل بانکداری ۷۷
- ۱-۳-۴- ابداع سپرده دیداری یا پول بانکی ۷۷
- ۲-۳-۴- استقراض بانک‌ها از بانک ناشر اسکناس و تنزیل مجدد ۸۶
- ۴-۳-۳- انتشار پول بانک ناشر اسکناس بدون انتشار اسکناس ۹۱
- ۴-۳-۴- پیدایش ذخیره یا سپرده قانونی ۹۴
- ۴-۳-۵- انجام عملیات دریافت و پرداخت دولت در بانک مرکزی ۹۸
- ۶-۳-۴- اتاق پایاپای و نظام کلیرینگ بین‌بانکی ۱۰۱
- ۷-۳-۴- انتشار پول توسط بانک مرکزی با پشتوانه ارز ۱۰۴
- ۴-۸-۳- انتشار پول حکمی یا پول اعتباری ۱۰۶
- ۴-۴- پول الکترونیکی و پول دیجیتال ۱۰۹
- ۱-۴-۴- الکترونیکی و دیجیتال شدن پول‌های بانکی ۱۰۹
- ۲-۴-۴- پول دیجیتال متمرکز ۱۱۱
- ۳-۴-۴- پول دیجیتال نامتمرکز ۱۱۲
- ۵-۴- ترازنامه بانک مرکزی و پول بانک مرکزی یا پایه پولی ۱۱۴
- ۶-۴- خلاصه فصل ۱۱۶

فصل سوم: تحول نظام‌های پولی ۱۱۹

- ۱- مقدمه ۱۱۹
- ۲- نظام پولی دو فلزی بدون رابطه رسمی ۱۲۰
- ۳- نظام پولی دوفلزی با رابطه رسمی ۱۲۰
- ۴- نظام پایه طلا یا نظام استاندارد طلا ۱۲۱
- ۵- نظام نرخ ارز ثابت برتن وودز ۱۲۷
- ۶- نظام نرخ ارز شناور ۱۳۳
- ۷- خلاصه فصل ۱۳۴

فصل چهارم- فرایند خلق پول و عوامل مؤثر بر آن ۱۳۷

- ۱- مقدمه ۱۳۷
- ۲- کمیت‌ها یا کل‌های پولی ۱۳۷
- ۳- مدل ساده خلق پول بدون اسکناس و شبه‌پول ۱۴۰

- ۴- مدل عرضه پول با نگهداری اسکناس و وجود ذخایر اضافی ۱۵۴
- ۵- تابع عرضه پول و نقدینگی با وجود شبه پول ۱۶۹
- ۶- عوامل مؤثر بر عرضه پول و نقدینگی ۱۷۵
- ۶-۱- بررسی عوامل مؤثر بر پایه پولی ۱۷۶
- ۶-۱-۱- بررسی اثر افزایش خالص ذخایر ارزی بانک مرکزی ۱۷۷
- ۶-۱-۲- بررسی اثر افزایش ذخایر طلای بانک مرکزی ۱۸۰
- ۶-۱-۳- بررسی اثر افزایش خالص بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی ۱۸۱
- ۶-۱-۳-۱- استقراض مستقیم بخش دولتی از بانک مرکزی ۱۸۱
- ۶-۱-۳-۲- خرید اوراق بدهی دولت توسط بانک مرکزی ۱۸۳
- ۶-۱-۴- بررسی اثر افزایش بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی ۱۸۴
- ۶-۲- بررسی عوامل مؤثر بر ضرایب تکاثر یا فزاینده ۱۸۷
- ۶-۲-۱- بررسی اثر نسبت اسکناس به سپرده ۱۸۷
- ۶-۲-۲- بررسی اثر نرخ ذخایر قانونی ۱۸۸
- ۶-۲-۳- بررسی اثر ذخایر اضافی ۱۸۹
- ۶-۲-۳-۱- بررسی اثر نرخ بهره بازار ۱۹۰
- ۶-۲-۳-۲- بررسی اثر نرخ تنزیل بانک مرکزی ۱۹۱
- ۶-۲-۳-۳- بررسی اثر ریسک کمبود نقدینگی ۱۹۲
- ۶-۲-۴- بررسی اثر نسبت شبه پول به پول ۱۹۲
- ۷- بانک مرکزی و سیاست‌های پولی ۱۹۴
- ۷-۱- سیاست‌های پولی بانک مرکزی ۱۹۴
- ۷-۱-۱- خرید و فروش اوراق بدهی دولت توسط بانک مرکزی ۱۹۵
- ۷-۱-۲- تغییر نرخ تنزیل مجدد یا نرخ تنزیل بانک مرکزی ۱۹۶
- ۷-۱-۳- تغییر نرخ ذخیره قانونی ۱۹۷
- ۷-۱-۴- خنثی‌سازی یا عقیم‌سازی ۱۹۸
- ۷-۲- تدوین و اعمال مقررات و نظارت بانک مرکزی ۱۹۹
- ۸- خلاصه فصل ۲۰۲
- فصل پنجم: پول و بانکداری و سیاست پولی در ایران ۲۰۵
- ۱- مقدمه ۲۰۵
- ۲- تاریخچه پول و بانکداری در ایران ۲۰۷

پیشگفتار:

ماهیت و چگونگی خلق پول و پیامدهای آن در اقتصاد، بدون تردید پرمنازعه ترین موضوع علم اقتصاد است. به ندرت می‌توان تغییر و تحولی در اقتصاد کلان را یافت که یا از نظر منشاء یا از منظر واکنش سیاستگذاری به پول مرتبط نشود. بحران بزرگ اقتصادی جهان در سال‌های ۱۹۲۹ تا ۱۹۳۳ و رکود بزرگ ۲۰۰۷ تا ۲۰۰۹ هر دو از منظر شکل‌گیری مرتبط با اشتباه سیاستگذاری پولی و نظارت بر نهادهای خالق پول بوده اند که اولی به دلیل عدم توسعه علم اقتصاد کلان و عدم توسعه سیاستگذاری پولی هزینه‌های سرسام‌آوری را به جهان صنعتی وارد کرد و دومی با واکنش قابل قبول سیاستگذاری با سرعت بیشتری درمان شد. اما علاوه بر آنچه در تاریخ مدرن اقتصادی جهان در ارتباط با پدیده پول می‌دانیم، اساساً تحول و تکامل جوامع بشری به شدت مرتبط با تحول و تکامل پول بوده است. در غیاب پیدایش پول و تکامل آن امکان رشد و توسعه اقتصادی فراهم نمی‌شد. این کشف پول و تکامل آن بود که امکان گسترش مبادله و تقسیم کار را فراهم کرد و امکان خلق اعتبار برای کارآفرینان فاقد پس انداز پیشین و قادر به انجام پس انداز پسین را فراهم ساخت تا خلاقیت و توانایی کارآفرینی خود را تحقق بخشند، تا ضمن آنکه به خلق ثروت برای خود بپردازند، به رشد اقتصادی و گسترش اشتغال و نهایتاً رفاه اجتماعی نیز کمک نمایند.

با وجود اهمیت بدون تردید پدیده پول و تحولات مرتبط با آن در زندگی روزمره ما، هنوز درک این پدیده دچار نقص است. این نقص هم در مورد چگونگی خلق پول و عوامل موجد آن وجود دارد و هم در مورد پیامدهای خلق پول. به طور سنتی، فرض بر آن بوده است که بانک مرکزی به عنوان نهاد متولی خلق پول و سیاستگذاری پولی، قادر به کنترل حجم پول بوده و آن گاه قادر به جلوگیری از پیامد زیانبار آن برای رفاه اجتماعی است. تحلیل‌های نوین مرتبط با پول نشان می‌دهد که بانک مرکزی قادر به کنترل کامل خلق پول نبوده و رفتار عوامل اقتصادی و از جمله بانکها و موسسات اعتباری نقشی کلیدی در تحول کمیت‌های پولی و لذا نوسانات اقتصاد کلان دارد. همین موضوع هم سبب شده است که سیاستگذاری پولی و نظارت بر بانکها و موسسات اعتباری بخش قابل توجهی از تحقیقات و ادبیات اقتصاد کلان در سه دهه اخیر را به خود اختصاص دهد.

اقتصاد ایران نیز از آنچه در بالا اشاره شد، مستثنی نبوده و بویژه در دوره‌های گسترش

فعالیت بانکداری خصوصی دستخوش نوساناتی قابل توجه شده است که پول در آن نقش محوری داشته است. به عنوان نمونه، بحران بانکی و بحران بازار سرمایه در دهه اخیر هر دو به شدت متأثر از درک ناقص ما از موضوع پول و پیامدهای آن بوده است. با توجه به اینکه ایران حتی در دوره‌های وفور درآمدهای نفتی مانند دهه ۱۳۵۰ و ۱۳۸۰ یا در دوره‌های فقدان تنش قابل توجه با جهان خارج مانند دهه ۱۳۵۰ و نیمه دوم دهه ۱۳۷۰ تا نیمه اول دهه ۱۳۸۰ دچار بی ثباتی اقتصاد کلان بویژه به شکل تورم بالا بوده است و با توجه به اینکه تورم ماندگار بدون تردید به گونه‌ای به موضوع پول مرتبط است، درک ناقص از چگونگی خلق پول و پیامدهای آن برای ما هزینه‌های اجتماعی بالایی در بر داشته است. در آن صورت، ضرورت دارد که درک موضوع پول بهبود یابد.

نوشته حاضر به عنوان یک کتاب کامل پول و بانکداری تدوین نشده است بلکه به عنوان حرکت در چنین مسیری نوشته شده است. در ویرایش اول این کتاب هدف به طور عمده متمرکز بر این بوده است که اولاً درکی تحلیلی از تحول و تکامل پول و چگونگی رسیدن آن به وضعیت کنونی در سطح جهان فراهم شود، ثانیاً در شرایط کنونی سازوکار خلق پول به عنوان حاصل فعالیت نظام بانکی (شامل بانک مرکزی و بانک‌ها و موسسات اعتباری) تشریح شود و عوامل موثر در خلق پول شناسایی و تشریح شود، ثالثاً با وضعیت پول و بانکداری ایران از نظر تحول تاریخی و از نظر سیاستگذاری پولی و مفهوم و روند کمیت‌های پولی آشنایی حاصل شود، و رابعاً به مهم ترین موضوع مرتبط با پول، یعنی رابطه تغییر کمیت‌های پولی و تغییر سطح عمومی قیمت‌ها (اعم از قیمت کالاها و خدمات و قیمت دارایی‌ها) پرداخته شود.

در فصل اول تلاش شده است تصویری کلی از کارکرد بخش مالی اقتصاد و جایگاه بانکداری در آن ارائه شود. در فصل دوم به تحول و تکامل پول از منظر تحلیلی پرداخته شده است و چرایی تکامل پول از پول کالایی تا پول دیجیتال ارائه شده است. در فصل سوم به نظام‌های پولی بین المللی که در تاریخ مدرن پولی نقشی مهم در تحول پول داشته اند، پرداخته شده است. فصل چهارم به سازوکار خلق پول در دنیای کنونی پرداخته است و عوامل موثر در خلق پول را مورد توجه قرار داده است. فصل پنجم به تاریخچه پول و بانکداری و همچنین سیاست پولی در ایران می‌پردازد و در ضمن روند کمیت‌های پولی را مرور می‌نماید. در فصل ششم به یک مدل تعادل عمومی پرداخته می‌شود که رابطه

تغییرات حجم پول و قیمت‌ها را بررسی می‌کند و شواهدی از اقتصاد ایران ارائه می‌نماید. بالاخره در فصل هفتم به سیاست پولی و کنترل تورم آن گونه که در حال حاضر در جهان متداول است، پرداخته می‌شود.

همانطور که اشاره شد، کتاب حاضر با اهدافی تنظیم شده است که مهم ترین موضوعات مرتبط با پول برای دانشجویان دوره کارشناسی رشته اقتصاد، مدیریت، حسابداری، بیمه و سایر رشته‌های مرتبط را برآورده نماید و برخلاف بسیاری از کتابها آنچه در کتب اقتصاد کلان موجود است، در کتاب حاضر تکرار نشده است. گرچه هدف اصلی تدوین کتاب حاضر رفع نیاز به یک کتاب درسی در زمینه پول و بانکداری است، خواندن آن برای علاقمندان به تحلیل‌های اقتصادی و مالی نیز سودمند است. در ویرایش‌های بعدی با بازخوردهایی که از اساتید و دانشجویان گرفته می‌شود، تلاش خواهد شد در مسیر تکامل کتاب گام برداشته شود.

تیمور رحمانی

آذر ۱۴۰۰

www.ketab.ir